

Duygu ve Davranış Bozukluğu Olanlar

Yazar

Prof.Dr. Süleyman ERİPEK

ÜNİTE

6

Amaçlar

Bu üniteyi çalıştıktan sonra;

- duygu ve davranış bozukluğu gösteren çocuklara ve eğitimlerine ilişkin temel kavramlara sahip olabilecek,
- bu gruba giren çocukları daha iyi değerlendirebilecek,
- bu gruba giren çocuklara ve eğitimlerine ilişkin kaynakları daha kolaylıkla izleyebileceksiniz.

İçindekiler

- Giriş 77
- Tanım 77
- Sınıflandırma 78
- Özellikleri 79
- Nedenler 81
- Tanılama ve Değerlendirme 82
- Eğitim Yaklaşımları 84
- Eğitimlerinde Yönetmel Düzenlemeler 89
- Türkiye'de Eğitimleri 90
- Özet 90

• Değerlendirme Soruları	91
• Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar	92

1. Giriş

Çocukluk dönemi çoğu çocuk için mutluluklarla doludur. Ancak bazı çocuklar için durum hiç de öyle değildir. Adeta kendileriyle ve çevreleriyle kavga içerisindeyler. Bu çocuklara duygu ve davranış bozukluğu olan çocuklar diyoruz.

Bu çocukların bir çoğu yaşlıları, öğretmenleri, kardeşleri hatta bazıları kendi aileleri tarafından dahi sevilmezler.

Bu ünite de bu çocukları tanımaya çalışacağız ve eğitimleri konusunda izlenen yaklaşımlar üzerinde duracağız.

2. Tanım

Bir çok engelli çocuk grubunda olduğu gibi duygu ve davranış bozukluğu olan çocukların da herkes tarafından kabul edilen ortak bir tanımı yoktur.

Sosyal bilimlerde pek çok kavramı ve terimi tanımlamak kullanmaktan çok daha zordur.

Duygu ve davranış bozukluğu gösteren çocukları tanımlamada karşılaşılan güçlükler şöyle sıralanabilir.

- Ruh sağlığı yönünden iyilik durumunun açık bir tanımının olmayışı.
- Duygu ve davranış bozukluklarını açıklayan kuramların konuyu farklı biçimlerde ele alması.
- Duygu ve davranış özelliklerinin doğru bir biçimde ölçülmesinde ve yorumlanmasında çeşitli sınırlılıkların olması.
- Kültürler arasında uygun davranışlara ilişkin beklentilerin ve normların farklılık gösterebilmesi.
- Buna karşın uygunsuz davranışların sıklığı ve yoğunluğuna ilişkin herkez tarafından kabul edilebilir ölçütlerin olmayışı (bütün çocuklar zaman zaman uygunsuz davranışlarda bulunurlar).
- Duygu ve davranış bozukluklarının zaman zaman diğer engellilik durumlarıyla, özellikle zihin engellilik ve öğrenme güçlüğü durumlarıyla birlikte görülmesi.

Karşılaşılan bu güçlükler rağmen duygu ve davranış bozukluğunun pek çok tanı-

mı ya da açıklaması yapılmıştır. Bunlar içerisinde en bilineni ve yaygın olarak kullanılanı Amerika'da, eğitimcilerin bulunduğu 30 kadar kuruluşun üzerinde anlaştıkları açıklamadır. Buna göre bir yetersizlik olarak duygu ve davranış bozuklukları şöyle karakterize edilmektedir.

(i) okul programlarında, eğitim performansını olumsuz etkileyen, davranışsal ya da duygusal tepkilerin uygun yaş, kültür ya da etnik normlardan önemli derecede farklılık göstermesi

Eğitim performansı, akademik, sosyal, iş ve kişisel becerileri içerir. Yetersizlik

(a) geçici olmanın, çevrede gerginlik yaratan olaylara gösterilmesi beklenen tepkinin ötesinde;

(b) tutarlı olarak, en azından biri okulla ilişkili, iki farklı ortamda görülen ve

(c) genel eğitimdeki alınan doğrudan önlemlere yanıt vermeyen ya da çocuğun durumu genel eğitim önlemlerinin etkisiz kalacağı türdedir.

(ii) Duygu ve davranış bozuklukları diğer yetersizlerle birlikte görülebilir.

(iii) Bu kategori (i) bölümüne uygun olarak eğitim performansını olumsuz etkilediğinde şizofrenik bozuklukları, heyecan bozuklukları, kaygı bozuklukları ya da süreklilik gösteren diğer yönetim ve uyum bozuklukları olan çocukları ve gençleri içerir.

(Forness ve Knitzer, 1992. s. 13).

Türkiye'de duygu ve davranış bozukluğu olan çocuklar "duygu güçlüğü olan çocuklar" terimi altında, Özel Eğitim Okulları Yönetmeliğinde "duygu güçlükleri ve psikolojik problemleri kendi gelişimlerini veya diğer insanlarla olan ilişkilerini zorlaştırdığı için eğitimlerinde farklı tedbirlerin alınmasını gerektiren" şeklinde tanımlanmaktadır.

Yapılan duygu ve davranış bozukluğu tanımları birbirinden farklılık gösterebilmekle birlikte, bozukluğun söz konusu olabilmesi için çocuğun davranışının mevcut sosyal ve kültürel normlardan önemli derecede farklı (aşırı) ve müzmin (sürekli) olması gerektiği üzerinde birleşilmektedir.

Aşırılığın ve sürekliliğin ölçüsü nedir? Sorusu sorulduğunda, siz öğretmenlerin bu tür davranışlara gösterdiği hoşgörü önemli olmaktadır.

Bu konuda meslektaşlarınız arasında önemli farklılıklar gözlüyor musunuz? Bu konuda siz ne düşünüyorsunuz?

3. Sınıflandırma

Duygu ve davranış bozukluğu olan çocukların güvenilir ve geçerli bir biçimde sınıflandırılmaları bu alanda çalışan uzman ve öğretmenlerin birbirleriyle doğru bir bi-

çimde iletişimde bulunmalarını sağlayacaktır. İletişimin doğru bir biçimde kurulması, çocuğun uygun eğitim ortamlarına yerleştirilmesinde ve uygun özel eğitim hizmetlerinin sunulmasında önemli olmaktadır. Ancak günümüzde bu amaca hizmet eden bir sınıflandırma henüz geliştirilebilmiş değildir.

Bununla birlikte Quay ve arkadaşlarının yaptığı sınıflandırma yaygın olarak kullanılmaktadır. Buna göre duyu ve davranış bozukluğu olan çocuklar dört grupta ele alınmaktadır.

Yönetim Bozukluğu: Sınıflandırmanın bu boyutunda yer alan çocuklar, söz dinlemez, yıkıcı, kıskanç, yaygaracı, öfkeli, saygısız, dikkat araştırmacı türden davranışlar gösterirler. Başkalarının kendileri hakkında ne düşündüğüne önem vermez görünürler. İnsanlara güvenmezler, kendilerini güçlü bir kimse olarak göstermekten hoşlanırlar. Bu çocuklara "sosyalleşmemiş saldırgan" dendiği de olmaktadır.

Kişilik Problemi: Bu çocuklar aşağılık ve güvensizlik duyguları, içe dönüklük, kaygı, aşırı duyarlılık, çöküntü ve ürkeklik gösterirler. Nadiren gülümserler, tırnaklarını kemirirler, endişelidirler. Yakın arkadaşları yoktur, başkalarına aşırı derecede bağımlıdırlar. Bu çocuklar, aşırı ketlenmiş ya da duygusal bozukluğu olan çocuklar olarak adlandırılmaktadır.

Olgunlaşma: Bu boyutta yer alan çocuklarda, ilgisizlik, dalgınlık ve dikkatsizlik davranışları sıklıkla görülür. Pasiftirler, kolayca üzüntüye kapılırlar, çeşitli nesnelere ağızlarında çiğnerler, evden kaçma davranışlarında bulunurlar.

Sosyalleşmiş Suçluluk: Bu çocuklar belirli bir grup içerisinde ele alındıklarında yeterince sosyaldirler. Ancak toplumun değer yargıları dikkate alındığında bunlara aykırı düşerler. Genellikle uygunsuz arkadaşları vardır. Hırsızlık ve saldırganlık olaylarına sıklıkla karışırlar. Okuldan kaçmayı alışkanlık haline getirmişlerdir. Gece geç vakitlerini evlerinin dışında geçirirler.

4. Özellikleri

Duyu ve davranış bozukluğu olan çocuklar kendi içlerinde farklılıklar göstermekle birlikte yine de grup olarak bazı ortak özelliklerden söz edilebilir.

4.1. Zeka ve Başarı

Genellikle toplumda duyu ve davranış bozukluğu olan çocukların üstün zekalı olduklarına ilişkin yaygın bir inanış vardır. Bu inanış gerçek durumu yansıtmamaktadır. Yapılan araştırmalarda bu çocukların zeka bölümü puanı ortalamaları normal yaşlılarından daha düşük çıkmaktadır.

Zeka testi uygulamaları sonucunda elde edilen zeka bölümü puanları, çocuğun zi-

hinsel özelliklerini tanımlamaktan çok, derste yer alan belirli görevlerde ne kadar başarılı olduğunu göstermektedir. Bu görevler okulda yürütülmekte olan akademik çalışmalarla yakından ilişkilidir. Dolayısıyla zeka testleri öğrencilerin akademik başarılarını kestirmede geçerliği hayli yüksek araçlardır.

4.2. Sosyal Beceriler ve Kişisel İlişkiler

Duygu ve davranış bozukluğu olan çocuklar genellikle kişisel ilişkilerde başarısızdırlar, arkadaşlık, dostluk kurma ve sürdürmede güçlük gösterirler.

4.3. Antisosyal Davranışlar

Sınıf ortamlarında sıklıkla görülen antisosyal davranışlar yerinde oturmamak, sı-nıfta dolaşmak, arkadaşlarını rahatsız etmek, vurmak ya da dövüşmek, öğretmeni umursamamak, sürekli olarak şikayette bulunmak, çalmak, eşyalara zarar vermek, söz dinlememek, tartışmak ve karşılık vermek, gerçekleri çarpıtmak, öfke nöbetleri, verilen görevleri tamamlamama olarak sıralanabilir.

Burada dikkat edilmesi gereken husus, antisosyal davranış örneklerinin sıklığı, süresi ve şiddetidir. bunun yanısıra çocuğu bu tür davranışlarda bulunmaya adeta zorlayan etmenlerin olup olmadığına da bakmak gerekmektedir. Yoksa her normal çocuk zaman zaman ve bazı zor durumlarda bu tür davranış örnekleri gösterir.

Toplumda, bu tür davranışlarda bulunan çocukların ileri yaşlarda bir şekilde düzeleceklerine ilişkin yaygın bir inanış vardır. Bu inanış, içedönük davranışlar gösteren, korkuları olan çocuklar için bir ölçüde doğru olabilir. Ancak antisosyal davranışlarda bulunan çocuklar üzerinde yapılan araştırma bulguları, uygun önlemler alınmadığında bu davranışların ileri yaşlarda da sürdüğünü göstermektedir.

Sınıfınızda öğrencileriniz ve siz hangi tür öğrenci davranışlarından daha çok rahatsızlık duyuyorsunuz? Bu davranışların kısa bir listesini yapınız.

Genellikle toplumda içe dönük davranışlara daha hoşgörülle bakılır hatta bu tür davranışlar neredeyse pekiştirilir. Oysa antisosyal davranışlar çoğu kez cezalandırılır ya da karşılık bulur. Bu durumda çocuk ya siner, pasifleşir ya da daha büyük bir olasılıkla antisosyal davranışlarını daha da artırır.

Yukarıda yaptığınız listedeki davranışlarda içe dönük davranışlar var mı? bu durumu nasıl yorumluyorsunuz?

4.4. İçedönük Davranışlar

Duygu ve davranış bozukluğu olan çocukların bazılarının çevrelerindeki insanlarla ilişkileri son derece sınırlıdır. Bu sınırlı ilişkiler çocukların gelişimlerinde ciddi problemlere neden olmaktadır.

Bu gruba giren çocuklar nadiren kendi yaşlarındaki çocuklarla oynarlar. Arkadaş edinmek için yeterli sosyal becerilere sahip değildirlir. Sıklıkla düş kurarlar. Bazılarının nedensiz korkuları vardır. Sıklıkla hastalıklardan ve ağrılardan şikayetçi olurlar. Mutsuzdurlar.

Kuşkusuz bu tür davranış örnekleri çocuğun okul yaşamında önemli sınırlılıklar getirir.

Bu çocukların problemlerinin çevredeki insanları rahatsız etmemesi, sıklıkla gözden kaçmalarına neden olur. Bu da sunulacak hizmetlerde gecikmelere ve eksikliklere neden olabilir.

5. Nedenler

Duygu ve davranış bozukluğuna neden olan etmenler genellikle biyolojik ve çevresel olarak iki grup altında incelenmektedir.

5.1. Biyolojik Etmenler

Duygu ve davranış bozukluğu gösteren çocukların büyük bir çoğunluğunda herhangi bir biyolojik etmen ya da probleme rastlanmamaktadır.

Günümüzde genellikle çocukların doğuştan biyolojik kökenli bazı kişilik eğilimleriyle dünyaya geldikleri kabul edilmektedir. Her ne kadar bu eğilimler tek başlarına davranış bozukluklarına neden olmamakla birlikte, davranış bozukluklarının ortaya çıkmasıyla uygun zemin oluşturmaktadır.

5.2. Çevre Etmenleri

Çevre etmenleri, çocuğun davranışlarında etkili olan her çeşit olaylardır. Duygu ve davranış bozukluklarının oluşumunda çevresel etmenlerin önemi hemen herkes tarafından kabul edilmektedir. Ancak bu etkilerin formüle edilmesi son derece güçtür.

Genellikle yönetim bozukluğu ve antisosyal davranışların nedeni olarak üç temel etmenden söz edilmektedir. Bunlar:

- Bebeklik döneminde kötü yetiştirme koşulları
- Okula başlandığında saldırgan davranışlar gösterme
- Arkadaşlar tarafından reddedilme

Bu etmenler ev ve okul ortamlarıyla yakından ilişkili görülmektedir.

- **Ev**

Çocuğun özellikle erken yaşlarda ailesiyle ilişkileri gelecekteki davranışların biçimlenmesinde kritik öneme sahiptir. Çocuk-aile ilişkileri üzerinde yapılan çalışmalar ailenin çocuğa sevgi ile yaklaşmasının, çocuğun gereksinimlerine duyarlı olmasının, uygun davranışları ödüllendirmesinin çocuğun olumlu davranışlar geliştirmesine önemli katkılar getirdiğini göstermektedir. Antisosyal çocuklar genellikle tutarsız disiplin uygulayan, sıklıkla ceza uygulamalarına başvuran, çok az sevgi gösteren, uygun davranışlara kayıtsız kalan aile ortamlarından gelmektedirler.

Son yıllarda ailenin çocuk üzerindeki etkileri üzerindeki çalışmaların yanı sıra çocuğun aile üzerindeki etkileri de inceleme konusu yapılmaya başlanmıştır. İnceleme sonuçları aile ile çocuk arasında aileden çocuğa tek yönlü bir ilişkiden çok karşılıklı etkileşimin varlığını göstermektedir.

- **Okul**

Çocuk ev dışındaki zamanın en büyük bölümünü okulda geçirmektedir. Çocuğun gösterdiği duygu ve davranış bozukluklarının nedenleri okuldaki yaşantılarıyla ilişkili olabilir. Okulun çocuk üzerindeki etkilerini belirleyebilmek zor bir görevdir. Çünkü bu etkiler çeşitli değişkenlere göre farklılık gösterebilmektedir. Bu değişkenler şöyle sıralanabilir.

- Evde, okula ilişkin tutumlar da dahil çocuğa kazandırılan davranışlar
- Çocuğun geçmişte öğretmenleriyle olan ilişkileri
- Çocuğun halihazırdaki sınıf öğretmeni ya da diğer öğretmenlerle olan ilişkileri.

Deneyimlerinize göre bu listeye hangi etmenler eklenebilir? Ekleyiniz.

6. Tanılama ve Değerlendirme

Uygulamada duygu ve davranış bozukluğu gösteren çocukları tanılamada sistematik bir yol ya da yöntem izlenmemektedir. Çünkü bu çocukların nasıl olsa farkına varılacakları düşünülmektedir. Bu düşünce kısmen doğrudur. Ancak içe dönük davranışlar gösteren ya da davranış bozukluğu hafif derecede olan çocukların gözden kaçma olasılıkları oldukça yüksektir. Bu durumda formal tanılama yöntemlerine gereksinim duyulmaktadır.

6.1. Tarama Testleri

Duygu ve davranış bozukluğu gösteren çocukların değerlendirilmesinde, tüm engelli gruplarında olduğu gibi dört temel sorunun yanıtı aranmaktadır.

- Kimin yardıma gereksinimi olabilir?
- Kimin gerçekten yardıma gereksinimi var?
- Çocuğun ne tür bir yardıma gereksinimi var?
- Sağlanan yardım etkili mi?

Bu sorulardan ilki tarama süreçleriyle ilişkilidir. Bu süreçte duygu ve davranış bozukluğu kuşkusu gösteren ya da riski taşıyan çocuklar ayırd edilir. Daha sonra diğer soruların yanıtlanmasına geçilir.

Okula başladıklarında antisosyal davranışlar gösteren çocukların, okul yaşamlarında ve ilerideki yaşamlarında davranış problemleri gösterme riskleri bir hayli yüksektir. Bu riski kontrol altına alabilmek için bu çocukların sistematik olarak taramaları ve bir an önce tanınmaları gerekmektedir.

Tarama çalışmalarında genellikle çocuğu yakinen tanıyan öğretmen ve ailesinin görüşlerine başvurulur ya da çocuğun davranışları bir gözlemci tarafından gözlenip değerlendirmeye tabi tutulabilir. Tarama çalışmalarında mümkün olduğunca doğru ve sistematik bilgi toplamak için geliştirilmiş çeşitli kontrol listeleri ve derecelendirme ölçekleri vardır. Bu ölçekler öğretmen, aile ve gözlemcilerin yanısıra çocuğun arkadaşları ya da bizzat çocuk tarafından uygulanabilir. Ancak bu araçlarla elde edilen bilgilere kesin gözüyle bakılmamalıdır. Çocuk hakkında mümkün olduğunca çok kaynaktan bilgi toplanmalıdır.

6.2. Projektif Ölçümler

Projektif ölçümler belirgin olmayan uyaranlardan oluşur. Bu mürekkep lekesi gibi bir şekil ya da tamamlanmamış bir hikaye ya da cümle olabilir. Çocuktan bu şekilleri yorumlaması ya da cümleyi tamamlaması istenir. Burada verilen yanıtın doğru ya da yanlış olması gibi bir durum söz konusu değildir. Önemli olan çocuğun davranışlarına ilişkin gerçek bilgileri toplamaktır.

Bu ölçümler içerisinde en bilineni Roschach Testi'dir (Mürekkep Lekesi Testi). Yaygın olarak kullanılan diğer bir test Tematik Apperception Testi'dir (TAT). Bu testte çocuğa bir dizi resim gösterilir ve bunlara ilişkin sorular sorulur.

Projektif testler çocuklardaki duygu ve davranış bozukluklarını tanılama ve değerlendirmede yeterli sonuçlar vermemektedir. Çocukların testlerin uygulandığı ya da görüşmenin yapıldığı ortamlarda bulunduğu tepkiler sınıfta ya da evde bulunduğu tepkilerden farklı olabilmektedir. Bunun yanısıra çocuğun davranışlarının doğru-

dan değil dolaylı olarak değerlendirilmesi, üstelik değerlendirmenin çocuğun oldukça sınırlı ufak bir grup davranışı üzerinde yapılması sıklıkla eleştiri konusu yapılmaktadır.

6.3. Davranışların Doğrudan Gözlemi ve Ölçülmesi

Son yıllarda duygu ve davranış bozukluğu olan çocukların değerlendirilmesinde doğrudan ve sürekli ölçümler yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu yöntemle çocuğun problem olarak düşünülen davranışları gerçek ortamlarda sistematik olarak gözlenmekte ve ayrıntılı bir biçimde kaydedilmektedir. Böylece davranışın hangi sıklıklarla meydana geldiğine, süresine ve yoğunluğuna, davranış öncesinde ve sonrasında hangi olayların yer aldığına ilişkin bilgiler elde edilmektedir. Daha sonra edinilen bu bilgiler çerçevesinde çocuğun durumu değerlendirilmektedir. Eğer çocuğun duygu ve davranış bozukluğu gösterdiği sonucuna varılırsa, yine bu bilgilerin ışığında ne gibi eğitsel önlemlerin alınacağı planlanmaktadır.

7. Eğitim Yaklaşımları

Duygu ve davranış bozukluğu gösteren çocukların eğitimlerinde bir çok farklı yaklaşım izlenmektedir. Bu yaklaşımların herbirinin farklı felsefeleri ve uygulama alanları bulunmaktadır.

7.1. Kuramsal Modeller

Aşağıda bu konudaki belli başlı kuramsal modeller kısaca açıklanmaktadır.

- **Biyolojik Model**

Biyolojik model duygu ve davranışlardaki bozuklukları genetik ya da tıbbi nedenlerle açıklamaktadır. Dolayısıyla bozuklukların giderilebilmesi için bu nedenlerin tedavi edilmesi gerekmektedir.

- **Psikodinamik Model**

Bu modele göre kişilik bozuklukları zihnin üç dinamik parçası (alt benlik, benlik, üst benlik) arasındaki dengesizliğin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu dengesizliğin ortadan kaldırılmasında psikoterapiye, çocuk ve ailesi için yaratıcı etkinliklere yer verilmektedir.

- **Psikoeğitsel Model**

Psikoeğitsel modelde, bilinç dışı motivasyonlar ve psikodinamik modelde açıklanan iç çatışmalar esas alınmaktadır. Aynı zamanda okul, ev ve toplum yaşamının

gerektirdiği davranışlar üzerinde durulmaktadır. Çocukların davranışlarını anlamalarına ve onları değiştirmek için çaba da bulunmalarına yardımcı olacak terapik görüşmelere yer verilmektedir.

- **İnsancı Model**

Bu modele göre geleneksel eğitim sistemi çocukların kendi duygularını yaşamalarına, yeteneklerini geliştirmelerine izin vermemektedir. Bunun sonucu olarak çocuklarda duygu ve davranış bozuklukları görülmektedir. İnsancı Modelin öngördüğü eğitim ortamlarında çocukların kendilerini gerçekleştirmelerine yardımcı olacak düzenlemelere gidilmektedir. Bu düzenlemeler içerisinde öğretmen yönlendirici olmaktan çok, çocuğun öğrenmesine yardımcı olan kaynak kişidir.

- **Çevreci**

Çevreci model çocuğun çevresindeki insanlarla ve sosyal kurumlarla ilişkilerine önem vermektedir. Duygu ve davranış bozukluklarının kaynağında bu ilişkilerdeki problemler yer almaktadır. Bu nedenle çocuğun aile, okul, yakın çevre ve toplumda uygun ilişkiler içerisinde olmasına yardımcı olunması gerektiği vurgulanmaktadır.

- **Davranışçı**

Bu modele göre, uygun olmayan ya da uygunsuz davranışlar çevreyle etkileşim sonucunda öğrenilmektedir. Davranışçı kaynaklı öğretmen çocuğun yeni, uygun tepkiler öğrenmesine, uygun olmayanları ortadan kaldırmasına yardım için uygulamalı davranış analizi tekniğini kullanır.

Uygulamada tek bir modele bağlı kalınmaktan çok bir kaç model birlikte kullanılmaktadır. Buna karma ya da eklektik yaklaşım adı verilmektedir. Her bir modelin kendine özgü felsefe ve yöntemleri olmakla birlikte, modeller arasında kesin çizgiler yoktur, modeller bir çok noktada binişiklik göstermektedir.

Son yıllarda uygulamada Davranışçı Modelin geniş kabul gördüğü söylenebilir. Konuya ilişkin olarak yapılan araştırmalarda da Davranışçı Modeli esas alan uygulamaların etkili olduğu görülmektedir.

Modeller üzerinde yapılan tartışmalar bir yana, hiç bir model tek başına duygu ve davranış bozukluklarının nasıl oluştuğu ve eğitimde nasıl bir yol izlenmesi gerektiği konusuna bütünüyle açıklık getirememektedir.

7.2. Değişirilebilir Etmenler Üzerinde Durma

Öğretmenin çocukta duygu ve davranış bozukluğuna neden olan tüm etmenleri (bunların ne olduğunu bilse bile) iyileştirebilmesi ya da kontrol altına alabilmesi beklenemez. Örneğin okuldan önce ya da sonraki dönemlerde çocuk suçta eğilimli arkadaşlar edinmişse, öğretmen bu konuda ne yapabilir? Ya da çocuk olumsuz ev koşullarından geliyorsa, öğretmen bu koşulları bir çırpıda nasıl düzeltebilir?

Kendinizi böylesi çaresiz hissettiğiniz, hangi olay ya da durumlarla karşılaştınız? Sıralayınız.

Geçmişte olan olmuştur. Öğretmen bugüne ve geleceğe bakmalı dikkatini ve enerjisini bugün ve gelecekte yapabilecekleri üzerinde yoğunlaştırmalıdır. Herşeyden önce sınıf ortamında sevgi ve güven duygularını egemen kılmalıdır. Sınıfında çocukların uygun davranışlar edinmelerini kolaylaştırıcı ortamların mimarı olmalıdır.

Kuşkusuz öğretmenin etkisi sınıfla sınırlı değildir. Öğretmenler çocukların gelişiminde kritik rol oynayan insanların başında yer almaktadır. Öğretmen çocuğun ailesi ile ilişki kurarak, gerektiğinde okul ya da bulunduğu bölgede psikolojik hizmetler sunan kişi ya da kurumlarla ilişki kurarak etki alanını daha da genişletebilir.

7.3 Sosyal Becerilerin Öğretimi

Sosyal beceriler oldukça geniş bir alan kapsamaktadır. Sosyal beceriler çeşitli yaklaşımlara göre gruplandırılabilir. Arka sayfada Akkök (1996) tarafından uyarlanan bir gruplandırmaya yer verilmiştir.

Duygu ve davranış bozukluğu olan çocuklar çoğu sosyal becerilerde yetersizlik gösterirler. Dolayısıyla bu çocukların eğitimlerinde bu becerilerin öğretimine önem vermek gerekmektedir.

Son yıllarda çocukların sosyal becerilerindeki durumlarının belirlenmesi ve bu becerilerin öğretimine ilişkin öğretmenlere ve ailelere yönelik çeşitli envanterler ve yazılı kaynaklar geliştirilmeyle başlanmıştır. Türkiye'de Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından 1996 yılında öğretmenler ve aileler için ayrı ayrı yayınlanan "İlköğretimde Sosyal Becerilerinin Geliştirilmesi" el kitapları bu konudaki önemli bir boşluğu doldurmuştur.

Ancak burada şu noktanın altını çizmek gerekiyor. Sosyal beceriler akademik konuların öğretiminden farklı öğretim yöntem ve stratejilerini gerektirmektedir. Bu beceriler yaparak, yaşanılarak öğrenilir. Her konuda olduğu gibi bu konuda da öğretmen etkili bir modeldir.

Sosyal Beceriler

I. İlişkiyi Başlatma ve Sürdürme Becerileri

- Dinleme
- Konuşmayı başlatma
- Konuşmayı sürdürme
- Soru sorma
- Teşekkür etme
- Kendini tanıtmaya
- Başkalarını tanıtmaya
- İltifat etme
- Yardım isteme
- Bir gruba katılma
- Yönerge verme
- Yönergelere uyma
- özür dileme
- İkna etme

IV. Saldırgan Davranışlar İle Başa Çıkmaya Yönelik Beceriler

- İzin İsteme
- Paylaşma
- Başkalarına yardım etme
- Uzlaşma
- Kızgınlığı kontrol etme
- Hakını koruma, savunma
- Alay etmeyle başa çıkma
- Kavgadan uzak durma

V. Stres Durumlarıyla Başa Çıkma Becerileri

- Başarısız olunan bir durumla başa çıkma
- Grup baskısıyla başa çıkma
- Utanılan bir durumla başa çıkma
- Yalnız bırakılma ile başa çıkma

II. Grupta Bir İş Yürütme Becerileri

- Grupta iş bölümüne uyma
- Grupta sorumluluğunu yerine getirme
- Başkalarının görüşlerini anlamaya çalışma

VI. Plan Yapma ve Problem Çözme Becerileri

- Ne yapacağına karar verme
- Problemin (sorunun) nedenlerini araştırma
- Amaç oluşturma
- Bilgi toplama
- Karar verme
- Bir işe yoğunlaşma

III. Duygulara Yönelik Beceriler

- Kendi duygularını anlama
- Duygularını ifade etme
- Başkalarının duygularını anlama
- Karşı tarafın kızgınlığı ile başa çıkma
- Sevgiyi, iyi duyguları ifade etme
- Korku ile başa çıkma
- Kendini ödüllendirme

7.4 Alternatif Tepkilerde Bulunma

Duygu ve davranış bozukluğu olan çocuklar sıklıkla başkalarıyla ağız dalaşına girerler, dövüşürler. Çünkü sinirlendirici ya da tahrik edici olay ya da durumları boşta çıkartabilecek ya da başedebilecek yeterli sosyal becerilere sahip değildirler.

İnsanı sinirlendirici durumlar; hafif bir küçümseyici tavır, bir isteğin ya da ricanın yerine getirilmemesi, bir engellenme durumu olabilir. Çoğu normal çocuk bu gibi davranış ya da durumlarla karşılaştığında gülüp geçer ya da önemsemez. Dolayısıyla bu çocuklara bu gibi durumlarda ne gibi uygun alternatif tepkilerde bulunabileceklerinin öğretilmesi gerekir.

ÖRNEK 1 : Çocuk arkadaşına selam verdiğinde ya da seslendiğinde karşılık alamazsa

Alternatif tepkiler şunlar olabilir:

- *Selamın tekrarlanması*
- *Bir başkasına selam verme*
- *Bir şey demeden yola ya da işe devam etme.*

ÖRNEK 2 : Çocuk arkadaşından bir eşyayı rica ettiğinde, ricası yerine getirilmezse

Alternatif tepkiler şunlar olabilir:

- *Bir başkasından rica etme*
- *Rica edilen eşyayı gerektirmeyen başka bir etkinlikte bulunma*

Bu örneklere bir örnekte siz ekleyiniz.

7.5. Kendini Yönetme-Kontrol

Duygu ve davranış bozukluğu olan çocukların bir çoğu davranışlarını kontrol etmede güçlük çekerler. Yapılmaması gereken şeyleri yaparlar, söylenmemesi gereken şeyleri söylerler. Dolayısıyla çevrelerinde olup bitenler onların kontrolü dışındadır. Her an başlarına olumsuz birşey gelebilir. Kuşkusuz bu durum çocuğun çevresiyle ilişkilerinde gerginliklere ve pek çok olumsuz tepkilere neden olur. Bu nedenle bu çocuklara kendilerini kontrol etme becerileri öğretilmelidir. Bu konuda pek çok farklı yaklaşım izlenmektedir. Bunlar içerisinde çocuğun davranışlarından ve sonuçlarından haberdar edilmesi önemli bir yer tutmaktadır.

7.6. Sınıf Yönetimi

Yakın bir zamana kadar sınıf yönetimine, "nasıl olursa olur" gözüyle bakılmıştır. Son yıllarda yalnızca davranış bozuklukları gösteren çocuklar için değil eğitimin her kademesinde tüm çocuklar için sınıf yönetimine önem vermeye başlanmıştır. bu konuda çoğu Davranışçı Model kaynaklı pek çok yöntem ve strateji geliştirilmiştir. Bunların başlıcaları Eğitim Bilimlerinde Yenilikler kitabınızın ilerleyen ünitelerinde açıklanacaktır. Burada bir kaç önemli hususa değinilmekle yetinilecektir.

- Kuşkusuz sınıfta öğrencilerin planlanan etkinliklere katılmaları ve kurallara uymaları beklenir. Ancak bu sağlanırken zorlamalara ve baskı yöntemlerine başvurmadan şiddetle kaçınılmalıdır.

Baskı ortamları çocukların psikolojik gelişimlerini olumsuz yönde etkileyebileceği gibi, çocukların ne yapmaları gerektiğinden çok ne yapmamaları gerektiğini düşünmelerine neden olur.

- Sınıf ortamları düzenlenirken yalnızca antisosyal davranışları azaltıcı değil aynı zamanda olumlu öğrenci-öğretmen etkileşimini artırıcı önlemler alınmalıdır.
- Antisosyal davranışları azalmak ya da ortadan kaldırmak kuşkusuz çok önemlidir. Ancak daha da önemlisi bu davranışların meydana gelmesini önlemektir.
- Öğrenci sınıftaki kuralları ve bunların anlamlarını mutlaka bilmelidir.
- Öğretmenin sınıfı etkili bir biçimde yönetmesi bir *kazanma-kaybetme* konusu değildir. Mutlaka bir ad koymak gerekirse buna *kazanma-kazanma* demek daha uygun olur. Okullar, herşey çocuklar, onların, dolayısıyla toplumun geleceği içindir. Dolayısıyla çocukların kazanması öğretmenin kazanması demektir.

7.7. Öğretmenin Nitelikleri

Duygu ve davranış bozukluğu gösteren öğrencilerle çalışan öğretmenin davranış yönetimi becerilerinin yanısıra öğrencileriyle sağlıklı ilişkiler kurabilecek ve sürdürebilecek niteliklere sahip olması gerekir. Bu noktada iki önemli nitelik ortaya çıkmaktadır. **Farklılıkları kabul etme** ve **empatik anlayış**.

- **Farklılıkları kabul etme**, öğretmen öğrenciden gelebilecek her türlü davranış ya da tepkiye hazır olmalıdır. Her öğrenciden aynı davranışı beklememelidir. Öğretmen öğrencinin gösterdiği olumsuz davranışların altında geçmişte yaşanan engellenme ve çatışma duygularının yattığının bilincinde olmalı ve öğrenciye uygun davranışlar kazandırmak için yardımda bulunmalıdır.
- **Empatik anlayış**, en kısa anlatımla bir insanın objektifliğini kaybetmeden kendini diğer insanın yerine koyarak onun düşüncelerini ve duygularını kavrayabilmedir. Deneyimli bir öğretmen öğrencisinin tavırlarından, jest ve mimiklerinden onun duygu ve düşüncelerini anlayabilir.

8. Eğitimlerinde Yönetmel Düzenlemeler

Dünya genelinde duygu ve davranış bozukluğu olan çocukların çok azı özel eğitim hizmetlerinden yararlanmaktadır. Sağlanan hizmetler genellikle özel sınıf ya da okul düzenlemeleri içerisinde yer almaktadır. Ancak son yıllarda kaynaştırma ilkesi doğrultusunda bu çocukların normal sınıflara yerleştirilmeleri ve özel eğitim gereksinimlerinin burada karşılanmasına yönelik düzenlemeler yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Bu düzenlemeler genellikle kaynak oda ya da uzman yardımı şeklinde olmaktadır. Özel sınıf ya da okullara daha çok orta ve ağır derecede davranış bozukluğu olan çocuklar yerleştirilmektedir.

9. Türkiye'de Eğitimleri

Türkiye'de davranış bozukluğu olan çocukların özel eğitimleri konusundaki ilk kurumsal girişim 1952 yılında yapılmıştır. Bu tarihte İstanbul, Ağaçalı köyünde davranış bozukluğu olan çocuklar için bir okul açılmıştır. Ancak okul kısa bir süre sonra kapatılmıştır. Daha sonra 1969-1970 öğretim yılında İstanbul, Beykoz'da Özel Eğitim İlkokulu ve Yetiştirme Yurdu açılmıştır. Kız öğrencilerin devam ettiği bu okul da 1987 yılında kapatılmıştır.

Türkiye'de halen bu çocuklara okullardaki rehberlik servislerinde, milli eğitim müdürlükleri bünyesindeki rehberlik ve araştırma merkezlerinde, hastanelerin psikiatri bölümlerinde ya da çocuk ruh sağlığı bölümlerinde sınırlı ölçüde psikolojik hizmetler sunulmaktadır.

Özet

Duygu ve davranış bozukluğu olan çocukların herkes tarafından kabul edilen bir tanımı bulunmamaktadır. Bununla birlikte yapılan tüm tanımlarda davranışların mevcut sosyal ve kültürel normlardan önemli derecede farklı ve sürekli olması gerektiği vurgulanmaktadır.

Duygu ve davranış bozuklukları yaygın olarak, yönetim bozukluğu, kişilik problemi, olgunlaşmama ve sosyalleşmiş suçluluk şeklinde sınıflandırılmaktadır.

Duygu ve davranış bozukluğu olan çocuklar, genellikle okuldaki akademik çalışmalarda kendilerinden beklenen başarıyı gösteremezler. Çevresindeki insanlarla ilişki kurma ve sürdürmede güçlük çekerler. Sıklıkla antisosyal ve içe dönük davranışlar gösterirler.

Duygu ve davranış bozukluğuna neden olan etmenler biyolojik ve çevresel olmak üzere iki grup altında incelenmekle birlikte, çevresel etmenler üzerinde daha yoğun bir biçimde durulmaktadır.

Duygu ve davranış bozukluğu olan çocukları tanılama ve değerlendirmede farklı yaklaşımlar izlenmektedir. Bunlar içerisinde "davranışların doğrudan gözlemi ve ölçülmesi" yoluyla daha geçerli bilgiler edinilmektedir.

Duygu ve davranış bozukluğu olan çocukların eğitimlerinde yaygın olarak Davranışçı Model temel alınmaktadır. Bu Model çerçevesinde "sosyal becerilerin öğretimi", "alternatif tepkilerde bulunma" ve "kendini yönetme" üzerinde durulmaktadır.

Duygu ve davranış bozukluğu olan çocuklara özel eğitim hizmetleri genellikle özel sınıf ve okul düzenlemeleri içerisinde verilmektedir. Türkiye'de bu çocuklara yönelik hizmetler son derecede sınırlıdır.

Değerlendirme Soruları

Aşağıdaki soruların yanıtlarını verilen seçenekler arasından bulunuz.

1. Aşağıdakilerden hangisi duygu ve davranış bozukluğu gösteren çocukları tanılamada karşılaşılan güçlüklerden **değildir**?
 - A. Ruh sağlığı yönünden iyilik durumunun açık bir tanımının olmayışı
 - B. Konuya ilişkin mevcut kuramların olaya farklı biçimlerde yaklaşmaları
 - C. Kültürler arasında uygun davranışlara ilişkin beklentilerin farklılık göstermesi
 - D. Davranış bozukluklarını duygusal bozukluklardan ayırd edebilmenin güç olması
2. Türkiye'de duygu ve davranış bozukluğu olan çocuklar ilgili yönetmeliklerde hangi terim altında ele alınmaktadır?
 - A. Davranış bozukluğu olan çocuklar
 - B. Duygu güçlüğü olan çocuklar
 - C. Uyumsuz çocuklar
 - D. Uyum güçlüğü olan çocuklar
 - E. Öğrenme güçlüğü olan çocuklar
3. Zeka testleri öğrencinin aşağıda sıralanan özelliklerinden hangisini ölçmede daha geçerli sonuçlar vermektedir?
 - A. Zihinsel yetenekler
 - B. Akademik başarı
 - C. Uyum özellikleri
 - D. Pratik zeka
 - E. Sosyal yetenekler
4. Duygu ve davranış bozukluğu olan çocukları tanılamada aşağıdaki uygulamalardan hangisi daha geçerli bilgiler vermektedir?
 - A. Projektif testlerin uygulanması
 - B. Uyum testlerinin uygulanması
 - C. Davranışların doğrudan gözlemi ve ölçülmesi
 - D. Kontrol listelerinin uygulanması
 - E. Tarama testlerin uygulanması
5. Duygu ve davranış bozukluğu olan çocukların eğitimlerinde aşağıdaki modellerden hangisi daha etkili sonuçlar vermektedir?
 - A. Psikoanalitik Model
 - B. İnsancı Model
 - C. Çevreci Model
 - D. Psikoeğitsel Model
 - E. Davranışçı Model

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

- Akkök, F. **İlköğretimde Sosyal Becerilerin Geliştirilmesi** (Öğretmen El Kitabı). İstanbul: T.C.Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, Nisan 1996.
- Forness, S. ve J. Knitzer. A New Proposed Definition and Terminology to Replace "Serious Emotional Disturbance" in Individuals with Disabilities Education Act. **School Psychology Review**, 21, 12-30.
- Heward, W.L. **Exceptional Children** (5. Basım). New Jersey: Prentice - Hall, Inc., 1996.
- Kılıçcı, Yadigar. **Okulda Ruh Sağlığı**. Ankara: 1989.
- Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı. Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığına Bağlı Özel Eğitim Okulları Yönetmeliği. **Özel Eğitimle İlgili Kanun ve Yönetmelikler**. Ankara: 1986.
- Özsoy, Y., M. Özyürek ve S. Eripek. **Özel Eğitime Giriş** (8. Basım). Ankara: Karatepe Yayınları, 1997.
- Özyürek, M. **Sınıfta Davranış Yönetimi**. (2. Basım) Ankara: Karatepe Yayınları, 1997.
- _____. **Sınıfta Davranış Değiştirme**. Ankara: Karatepe Yayınları, 1997.
- Quay, O.C. "Patterns of Agression, Withdrawal and Immaturity", (Editörler: H.C. Quay ve S. Werry) **Psychopathological Disorder of Childhood**. San Francisco: Jos-Sey-Baas, 1975.